

HEMBYGDEN

Medlemsblad för
Upplands Väsby Hembygdsförening

Nr 1 Februari 2012
Årgång 41

Innehållsförteckning

Ordföranden har ordet.....	3
Program feb-maj	4
Hedlunds historier.....	5
Torsåkers Gård	6
Ur Siléns praktiska bibliotek.....	8
Våfflor – ett vårtecken	9
Almqvistaren.....	9
11 februari – Bellman död	10
Sportlov.....	11
Eds kyrkas historia.....	12
Ordspråk från Uppland	14
Uppländska klockstaplar.....	15
Backspegel.....	19
Fyrtio år med gröt	20
Sorgetåg genom Sollentuna och Ed	22
Ett återseende	25
Illustrerade ordspråk och talesätt	26
Fru Strömgrens gullvivor.....	27
Bödelstaxa anno 1736.....	28
Ungdomars samlingsplatser	29
Runbysten 55 år senare	29
Minns du Väsby	30
På vägar till kunskap.....	31
Korsord-2012-1.....	34
Hyr lokal med atmosfär	36

Där inget annat anges har fotona tagits av Inga Lisa Gustafsson.

www.upplandsvasbyhembygdsforening.se

För innehållet i artiklarna svarar respektive författare.

Utgivare: Kjerstin Björkman • Layout: Tryckpunkten (e-post: tryck.en@telia.com).

Tryck: Trycksmedjan AB. Tryckt med miljövänlig färg och miljövänligt papper i 800 ex.

Ordföranden har ordet

Ja, så var de över – helgdagarna – och ett nytt år har börjat.

Hembygdsföreningens årsprogram presenteras i bilaga till denna tidning . Där kan alla välja att vara med på våra arrangemang såväl vandringar som föredrag och sommarcafeer.

De flesta är helt gratis!

Hembygdsgården har just fått en så kallad vårdplan. Det betyder att en byggnadsantikvarie har synat alla husen i sömmarna och sett vad som behöver, eller till och med måste, åtgärdas både på kort och lång sikt, vi riskerar annars förfall av den urgamla gården.

Hus mår bra av att användas och det ser vi till att göra.

I de flesta av husen på gården finns det små utställningar att titta på, bla har vi föremål och foton från Karins Kafé som låg i Johannesdal, vi har ett litet skolmuseum i Zamores stuga, där finns också strykjärnets historia. För att inte tala om mangårdsbyggnaden som är tidstypiskt inredd med möbler, föremål och detaljer från 1910-20-tal.

För två år sedan blev gårdens Magasin ytterligare en byggnad att ta hand om.

Där kommer vi i vår att ha två unika utställningar:

En utställning av stort intresse är RÄDDADE KONSTVERK från Vilundagymnasiet och biblioteket.

På övervåningen kommer vi att visa ett urval av föremål som hörde till ett gårdsmagasin.

Föreningen och gården har varit och är den plats dit man vänder sig när arvegods eller gamla föremål kanske kan ha ett värde för eftervärlden.

Det betyder inte att vi sitter fast i gamla föreställningar om att rubankar och vävstolar är enbart det som speglar vårt kulturarv.

Vi skulle gärna vilja få överlämna jordbrukssamhällets redskap och verktyg, föremål från Vilundagymnasiet och Messingen likaså sällsynta föremål från bronsålder till ett lokalt museum där hembygdens historia – inte bara de senaste 60 åren – utan de senaste 2000 åren kan samlas.

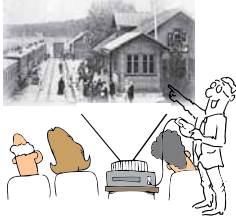
Vår hembygd har en lång och framgångsrik historia. Låt oss ta fram den i ljuset och ge alla innevånare möjlighet att känna att Väsby har haft en framtid i 2000 år.

Kjerstin Björkman
ordförande

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Det var en gång . . .

Historiska Väsbykort och fotografier

**Roland Storm visar bilder från en
svunnen tid i Upplands Väsby**

**Söndag 19 februari kl 13 i
Ladugården, Hembygdsgården**

Kaffeservering

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

**Upplands Väsby
Hembygdsförening**

Årsmöte

Hembygdsföreningens medlemmar kallas härmed stadgeenligt till ordinarie årsmöte i ladugården lördagen den 17 mars kl 13 i Ladugården, Hembygdsgården.

- Benny Johans kapell underhåller
- Kaffeservering

Verksamhetsberättelse, bokslut och revisionsberättelse tillhandahålles på årsmötet eller rekvideras från styrelsen. Eventuella motioner skall vara styrelsen tillhanda senast tre veckor före mötet.
Välkomna!

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Nytt från utgrävningarna på Runsa Fornborg

**Föredrag av arkeolog
Michael Olausson**

**Söndag 22 april kl 13 i
Ladugården, Hembygdsgården**

Kaffeservering

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Upplands Väsby Hembygdsförening inbjuder:

Vandring i C J L Almqvists litterära fotspår

**Lördag 5 maj
Samling kl 10 vid Pressbyrån,
Upplands Väsby Station**

Ta med matsäck!

Anmälan till Kjerstin Björkman tfn 590 320 82

Hembygdsgården: Hagvägen2/Pukslagargatan

Lennart Hedlund, född och uppvuxen i Upplands Väsby, har lovat ge Hembygden några glimtar av sina barn- och ungdomsminnen. Här kommer den fyrtioförsta av

Hedlunds historier

Något som jag tycker är roligt att tänka tillbaka på är tiden i Väsby IK och vilka idrotter och idrottare som fanns på 50-talet.

När det gäller friidrott finns inte många att välja bland, men några minns jag. En som var ganska snabb efter Väsbyförhållanden var Harry Persson, HP kallad. Han sprang 100 meter på cirka 11,5 sekunder. Sen fanns Lennart Sandberg, som gjorde 400 meter på 55-56 sekunder, vidare fanns Göte Boudrie, Bolle-Boll och Löpar-Nisse. Bäste höjdhopparen var Kurt Westerberg, men där kom senare en som var klassen bättre, Erik Stolt, en grabb från Björkvalla. Han kom ned på plan en kväll och började provhoppa, vilket han fortsatte med, och det gick fort framåt för honom. Klubbrekordet var omkring 1,75, men Erik hoppade lätt över 1,80 och fortsatte sedan upp till 2 meter. Han var även inne på Stadion och tränade – Väsby's banor var ju inte de bästa. Och det sades sedan att Åke Ödmark, som var svensk mästare då, hade sagt: "Den dag du lär dig lite teknik blir du säker på höjder över 2 meter." Vart Erik sedan tog vägen vet jag inte.

Den största sporten i Väsby var som på andra platser fotboll, där de harvade i Stockholmsserien, klass 3. Stjärnorna då hette och kallades Gösta Eriksson, Slampen, som inte var så teknisk, men han var snabb och visste var målet stod,

Åke Lind, Massa, som hade ett otroligt löd i dojan. I målet stod Arne Welén, Eslöv, som alltid var bra och pålitlig. På ena backen gick Kalle Pettersson, Kalle P, och på den andra sidan Torsten Carlsson, Nubben. Vidare fanns Zeth Blomstrand, Blomman, Gösta Nell, Göcke, samt den bästa av dem alla Seved Andersson, bara Seved kallad, med förflutet i AIK. Han rörde sig inte mycket på planen, och behövde inte heller, han visste nästan exakt var han skulle stå för att få bollen.

En som inte var mycket sämre var Sune Carlsson, som också saknade öknamn. Sen fanns bröderna Åke Johansson, Aggris, och Arne Johansson, kallad Johan. En från Rosersberg värvad grabb var en mycket bra spelare, Torgny Ahlgren.

På senare tid hade jag hand om juniorlaget och hade där en grabb från Runby, Arne Lundkvist, son till Murar-Lunkan. Arne var en påläggskalv, trodde jag, han var mycket duktig halvback, men försvann så småningom och dök upp som förstemålvakt i AIK. Gissa om jag blev förvånad.

På den här tiden fanns en tävling mellan klubbarna i Väsby, Kallhäll och Tureberg kallad Bolinderska Cupen. Kallhällslaget hette IF Triangeln och de matcherna drog ibland ganska mycket folk. Det blev ju ofta en match mellan Optimus och Bolinders i Kallhäll, och en som sällan missade en sådan match var Massas pappa, oftast kallad Gubben Lind.

Efter Stockholmsserietiden avancerade VIK och fick lite längre resor, bl.a. till Gotland, där IF Gute blev motståndare. En resa till Gotland på den tiden var ju nästan som en utlandsresa.

Hemmaplan var Optimusvallen, invigd 1934 av pappan till nuvarande kung, och den fick hänga med i åtskilliga år. Den var fin och sköttes bra under en följd av år, men fick sen sämre och sämre underhåll, vilket tydligt syntes på bl.a. läktaren, som också revs innan någon olycka hände.

Torsåkers Gård

Torsåker. Illustrationen av Nils Stödberg

Torsåkers gård i Upplands Väsby, belägen vid Fysingen i Hammarby församling är ett av de intressantaste herresätena inom kommunen. Artikeln, som skrivits av Hugo Sabel, har tidigare varit publicerad 1958, men med hänsyn till den stora inflyttningen som ägt rum sedan dess, torde den säkert vara av intresse för nya läsare.

De i texten förekommande värdeenheterna öresland och penningland återgår på den enhet med vilken man för uppskattade jordegendom. Enheten kallades markland som indelades i 8 öresland om vardera 8 penningland. Markland var ett betydande område och torde ursprungligen ha inneburit att årliga avraden därför uppgick till 1 mark silver, en för den tiden stor summa.

”PÅ EN HÖJD vid sjön Fysingens södra strand resa sig tornspirorna av Torsåkers slottlika byggnad som nu utgör huvudsätet för ett gods, vars ägovidd kan räknas bland de större i Uppland, sedan nuvarande ägaren greve Wachtmeister under åren 1872-1873 inköpt en mängd gårdar och hemman, vilka tillsammans bilda en sammanhängande yta av över 5 000 tunnland, varav hälften utgöres av åker och ängsmark.” Så inleds beskrivningen över Torsåker i ”Upplands Herrgårdar”, utgiven 1881.

Till gården, som har vackra omgivningar, leder en ovanligt vacker lindallé, som sedan 1957 är fridlyst. Åt sjösidan erbjuder sig en praktfull tavla, där Fysingens vattenyta utbreder sig som en spegel, omgiven av en ram av skogar, slätter, kullar, berg och dalar, sirad med sådana smycken som det natursköna Vallstanäs och Skånelaholms

herrgårdar, Norrsunda, Hammarby och Skånela kyrkor samt en mängd mindre gårdar, som rikligt är utströdda över landskapet.

TJURÅKER, ställets ursprungliga namn, förekommer endast en gång i medeltidens hittills tryckta handlingar, nämligen den 2 dec. 1348 då Magnus Jonsson, kallad Sik, bortbyter till Abbedissan Vendilgerd i Sko och hennes kloster 3 öresland i Skrymsta (Skråmsta) i Tibble socken, mot 3 öresland i Thyulsaker i Hammarby socken, och giver därjämte med sin dotter, som ingår i klostret, ett öresland och 12 $\frac{3}{4}$ penningland i samma by Skråmsta. Långt före den tid, varom handlingar lämna vittnesbörd, var dock Tjuråker bebyggt. Senare tiders odlingslust har emellertid förstört en mängd gravkullar, som vittnar om att stället redan under hednatiden varit bebott.

Gårdens öden är sedan höljda i mörker ända tills år 1629, då den förläntes Johan Sparre till frälse ”under kondition”, som det står i jordeboken. Den var i släkten Sparres ägo till reduktionen, då gården indrogs till kronan. Den övergick därefter på 1680-talet som förläning på livstid till krigskammarrådet Hans Billingsköld. Han skänkte år 1689 en ljuskrona till Hammarby kyrka.

GODSET INKÖPTES, troligen 1722, från kronan av greve Fredrik Gyllenberg och upptogs i 1730-års jordbok såsom nytt säteri tillhörigt honom. Under hans tid fick godset sin nuvarande namnform Torsåker, efter att tidigare skrivits Tjuråker. Nio år efter Gyllenborgs död försälldes godset på offentlig auktion 1768 och

inropades av hovrättsrådet Samuel Magnus Ehrenmalm. Det bestod då av följande gårdar utom Torsåker: Trynninge (nuvarande Stjernborg), Malmby, Snafftuna, Grana, Vik, Gällsta, Hageby, Odenslunda, Fresta, Sundby och Vallensjö.

Inspektorsbostad, spannmålmagasin, ladugård och loge av sten uppfördes 1762 av grevinnan Gyllenberg. Ovanför dörren till det gamla spannmålmagasinet är en rund stentavla inmurad. Den har följande inskription: ”Torsåkers egendomars underliggande bönder och torparens spannmålmagasin 1763. FSEB-EJSC.”

TORSÅKER arrenderades några år fram till 1790 av den sorgligt ryktbare kungamördaren Jakob Johan Ankarström. Det berättas, att Ankarström på Torsåker brukade öva sig framför en stor spegel att med värjan sticka ner Gustav III. En gång blev han så ivrig att han spräckte spegelglaset. Denna spegel försvann från Torsåker, men visas i dag på Åbo slott i Finland som ”Ankarströms spegel”, men numera med helt glas.

Att Ankarström hade många sympatisörer framgår bl. a. av följande citat ur Märta Helena Reenstiernas ”Årstadagboken” där hon för den 19 aug. 1828 skriver: ”Tisdag. Den forna högtidsdagen då man skrek över Gustaf den 3:djes storvärk som sedan fortfor tills Han fick lönen af Ankarström.”

SOM TIDIGARE nämnts, har platsen varit bebyggd redan under forntiden, men av lämningarna från denna tid finnes endast en runristad berghäll i den s.k. Skarphagen där inskriften lyder: ”Sven ristade dessa runor. Kätti lät hugga och Manne (Måne). De lät hugga efter Gunne sin fader.”

Tidigare kände man även till ett runstensfragment, och en teckning av detta utfördes omkring 1880. Detta runstensfragment har senare gått förlorat, troligen har det inlagts in någon terrass eller stenmur.

Från utgården Stjernborg är också en runsten känd genom en bevarad teckning från slutet av 1600-talet. Texten lyder: ”Sibbe och Ärmund och Tore läto resa stenen efter ... Han drog österut, Gismunds son.” Stenen uppges ha varit sedd som dikesbro på Stjernborgs gårde vid mitten av 1800-talet.

FRÅN ÄTTEBACKEN vid Stjernborg, där även den enda från Hammarby socken kända skeppssättningen finnes, är de två runstenar hämtade som nu står resta i parken vid Torsåker. Den som är rest på den s.k. Holmen har följande text: Holmlög och Gillög läto resa stenen efter Olev.” Och på den som är rest vid slottet är skrivet: ”Holmlög lät resa stenarna efter Olev sin son, och efter Gil mund, sin broder.”

Bakom denna sten är några kullar, som liknar gravhögar, men de är bara en del av en typ trädgårdsanläggningar som anlades under det nationalromantiska 1800-talet. På många gårdar, där det ej fanns ett riktigt gravfält, lät ägaren anlägga ett sådant och flyttade dit en runsten. Också planterades en ask som en motsvarighet till den från nordisk mytologi välkända asken Yggdrasil. En sådan anläggning har även blivit utförd här på Torsåker och asken ”Yggdrasil” finns ett stycke från runstenen.

Hugo Sabel

Ur Siléns praktiska bibliotek

I serien "Siléns praktiska bibliotek" utgavs 1909 en samling "Huskurer", d.v.s. "lättfattliga anvisningar gifna af läkare, huru man bör förfara vid lindrigare sjukdomsfall samt i svårare fall, till dess läkare hinner anlända."

Hembygden kommer att fortsättningsvis återge vissa av dessa huskurer och allmänna råd i förvisning om att det är nyttig läsning för envar.

Halsfluss (Angina).

Kännetecken; svullnad med ömhet i örmandlarna, tungspenen, gommen och gombågarna. Svullnaden och ömheten känns äfven utanpå halsen. Feber inställer sig, sväljningen är smärtsam o.s.v.

Helst bör läkare anlitas.

Att iakttaga för öfrigt: stanna inom hus; lägg varma eller vätvärmande omslag (se Omslag) omkring halsen; sörg för öppet lif genom laxermedel (se Afförande medel), och tag svettdrifvande medel (se detta ord); undvik kall eller retande mat och dryck; skölj munnen och gurgla flera gånger om dagen helst med en lösning (3 till 4-procentig) af klorhydrat kali, annars af koksalt eller alun, eller ock med te på fläder, salvia eller kamomill.

Vid stark bulnad och smärta lägges på halsen kalla omslag med is, hvarjämte man gurglar sig.

Visa sig inne i munhålan hvita beläggningar eller sår, måste alltid läkare tillkallas, äfvensom om örmandlarna så svälla, att andningen försvåras.

Halsflussen har hos mången benägenhet att ofta återkomma. För att förebygga detta bör man söka att; sedan den för tillfället botats, hårda halsen och hela kroppen genom kalla afrifningar, kalla bad

eller åtminstone dagligen tvätta halsen med kallt vatten, som icke aftorkas, utan får afdunsta af sig själf. Att drag härvid bör undvikas, är själfklart.

Frisk, dammfri luft är ett af hufvudvillkoren för att blifva kvitt denna åkomma.

Halskatarr.

Yttrar sig i kraxning och upphostning af slem, i synnerhet om morgnarna, o.s.v. Uppstår genom ständig inandning af dammfylld, oren luft, genom bruk af tobak, spritdrycker och starka kryddor, men äfven af andra anledningar. Första villkoret för bot är, att orsaken till det onda om det är känt, undviks i möjligaste mån och helst fullständigt. Behandlingen för öfrigt måste öfverlämnas åt läkare.

Halskörtlar, svullna.

Om svullna körtlar på halsen icke gifva vika för våta, värmande omslag (se Omslag), fördelande kryddor (se Omslag), påpensling med jodtinktur eller dylikt, kunna de borttagas genom operation.

Behandlingen bör dock alltid öfverlämnas åt läkare.

Handsvett.

Om handsvetten är mycket besvärande, kan man minska olägenheten genom att tvätta händerna i ljumt vatten och sedan bestryka dem med borsyrelösning (10 gram borsyra på ½ liter vatten). Man får dock icke använda borsyran för ofta, emedan skinnet torkar och spricker lätt vid upprepadt begagnande däraf.

Ett godt medel mot allt för riklig handsvett är äfven att morgon och kväll tvätta händerna med litet såpsprit samt att under natten bära handskar, som pudrats inuti med talkpulver.

Äfvenså kan man tvätta händerna, om de äro

Våfflor – ett värtecken

Våffeldagen vet alla vad det är. Det är en dag när man ska äta våfflor. Egentligen är namnet en felsägning av Vårfrudagen, som är ett äldre namn på Marie Bebdålsedag, som markerar vårens ankomst. Så lägligt börjar sommartiden den dagen i år. Förr i tiden fick man inte ha ljuset tänd efter den dagen, eftersom det ansågs vara tillräckligt ljust ändå. Våfflor har man inte alltid ätit just Vårfrudagen. I vissa trakter åt man gädda i stället.

Annars har våfflor funnits i Sverige sedan 1600-talet. Man åt våfflor både till fest och vardags, de enklaste av bara mjöl och vatten. Till finare våffelsmet togs både grädde och socker, smör och ägg.

Våfflans föregångare var rånet, som bakades till vissa helger och högtider. Rånjärn kunde ha invecklade mönster medan våffeljärn fick nöja sig med rutmönster.

Mot slutet av 1800-talet blev våffelätandet riktigt populärt. Då blev järnspisen mera allmän och det kom våffeljärn med fem sammanfogade hjärtan. Våffeljärnet var också försett med en yttre järnring, som passade in på ringsystemet på äldre tiders vedspisar. Våffeljärnets utformning gjorde också att man snabbt kunde vända laggen. Men det gällde att inte ha för mycket fett i laggen, som kunde ställa till en mindre eldsvåda, när det rann ner i spisen.

Våffelbruk med kaffeservering blev på modet. Våffelsmeten gjordes med ägg och extrafraset åstadkoms med fet grädde och iskallt vatten.

Efter gammalt skulle vårarbetet inledas på Vårfrudagen och vintersysslorna vara avklarade. Om dagen blev solig, blev det ett gott år.

Jungfru Marie Bebdålsedag var en röd dag, en helgdag, fram till 1953.

Inga Lisa Gustafsson

Almqvistaren

Nej – vet min bror
jag aldrig fiska vill i grumligt vatten;
Blott osnygg fisk där simmar,
som jag tror,
och är den än så fet, så tjock och stor,
för sådan råkig mat ödmjukast
lyfter jag på hatten
och ger den katten.

C J L Almqvist, ur Sesemana

11 februari – Bellman död

Den 11 februari 1795 avled i Stockholm Sveriges kanske främsta skald, Carl Michael Bellman, beskyddad av Gustav III. I dag är han dessvärre ofta förknippad med mer eller mindre rumsrena historier – ”en tysk, en norman och så Bellman”...

Även om Bellman diktade och sjöng glada visor, var hans liv inte alltför muntert alla dagar. Hans börs var ständigt tom och bara ett år före sin död satt Bellman, en gång aktad extraordinarius på Riksbanken, på gäldestugan för obetalda skulder. Hans tillvaro var knappast så lustfylld och sorglös som hans sånger och epistlar ger sken av.

Bellmans anknytning till Väsby går genom hans hustru Lovisa, dotter till stämpelmästaren i Stockholms packhus, Gabriel Grönlund och hans maka Maria Engel Friedlein.

Lovisa var som ung anställd som husmamsell hos greve Johan von Wallwijk på Bisslinge, en dagsresa norr om huvudstaden. Där finns hon i husförhörslängderna, där går hon till nattvard i Eds kyrka med rättarens hustru Johanna och där sällskapar hon den äldre greven. Efter Johan von Wallwijks bortgång vistades Lovisa hos föräldrarna i Stockholm en tid men återvände sedan till Bisslinge och arbetade hos Elis Schröderheim, som övertagit rodret där. Hur Carl Michael Bellman och Lovisa träffades är oklart. Det man vet är att Carl Michael var bekant med Lovisas sväger och att han en tid hyrde rum i kvarteren kring hennes föräldrahem.

Hursomhelst, Bellman hade fått anställning vid Nummerlotteriet med 1 000 riksdaler i årslön och ansåg att han kunde gifta sig, även om svärföräldrarna in spe inte var överförtjusta.

Prästerna Winge, Rosling, Althén och Holmen i Eds församling kände både Carl Michael och Lovisa från Stockholm och utfärdade lysningen i Ed, utanför hemförsamlingen. Den 6 december 1777 utfärdades en sedel till vigsel, ett äktenskapsintyg, att hämtas på pastorexpeditionen. Det är inte antecknat vem som hämtade ut det. Det uppges att lysningsfesten hölls på Bisslinge i november 1777. Vigseln ägde rum i Klara kyrkas sakristia den 19 december samma år. Vid giftermålet var Lovisa 22 och Carl Michael 37 år.

Om Bellmans förmåga att försörja en familj visste Lovisa ingenting, kanske inte något om hans skulder heller. Makarna Bellman levde ur hand i mun och flyttade varje år, förföljda av bodräkningar och obetalda hyror. De tre sönerna fick den uppfostran man kunde åstadkomma.

Bellman kom på obestånd, 1794 bysattes han,

d v s han blev satt i häkte för sina skulder och därefter blev makarna satta under förmyndare. Konkursen förbereddes. Bellman var sjuk av gikt och skörbjugg och dog 55 år gammal av lungsjuka, en sjukdom som han dragits med i många år. Äktenskapet hade varat i 17 år.

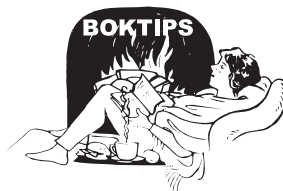
Dödsdagen skulle Bellmans och hans hustrus goda väninna, Märta Helena Reenstierna, Årstafrun kallad, besöka skalden. Hennes dagboksanteckning lyder: ”För jag så till fru Bellman och blev rätt surprenerad (förvånad) att förnimma, det vår vän Carl Mikael Bellman natten förut klockan half till ett genom en stilla död afsomnat, saknad av fru och sina trenne söner samt många dess vänner. Samtliga grät vid den döde vännens tidiga bortgång.”...

Efter makens död fick Lovisa klara sig bäst hon kunde. Så småningom blev hon åldfru i det Kniggeska huset 1814-1824 och flyttade efter Knigges död till Mäster Samuelsgård, där hon hyr in sig hos hovtrumpetare Movallsson. Sin sista bostad hade hon i hörnet av Klara Västra

Kyrkogata och Klara Vattugränd, där hon bodde vid sin död 1847, 92 år gammal.

Om Bellman, sin make, lär hon ha sagt så här ungefär till någon som vill framhålla hur begåvad och spirituell han var: ”Hemma var salig mänskan inte alltid så rolig.”

Inga Lisa Gustafsson

Läs gärna ”Fukta din aska” av Ernst Brunner (en bok om Bellman) och ”Lovisa Bellman född Grönlund” av Marianne Nyström, från vilka en del faktauppgifter i artikeln är tagna.

Sportlov

Sportlov vad är nu det för något? Denna skolledighet har en helt annan bakgrund än sport, nämligen ett beslut från Bränslekommissionen på 1940-talet. Den tidens vintrar var kalla och på grund av kriget rådde ransonering på snart sagt allting. För att spara på koks och stenkol, som man eldade med, (på sina ställen hade man fortfarande en kamin i klassrummet) beslöt man stänga skolorna en eller två veckor i februari och införde ett s.k. kokslov.

Bränsleransoneringen upphörde så småningom, skolhälsovården ansåg att barnen blev friskare av kokslov och ändamålet ändrades till att vara en ledighet som skulle användas till vintersport. Lovet bytte namn till sportlov. Det infaller under februari eller mars, olika veckor i olika kommuner.

Inga Lisa Gustafsson

Möte med en ordförande (Sven Odenrick, hembygdsföreningens förste ordförande 1954-67)

Vid en utfärd med hembygdsföreningen höll Sven Odenrick det föredrag om Eds kyrka, där han verkade som komminister, som återges härnedan.

Eds kyrkas historia

Ed betyder näset mellan två sjöar, där man kan släpa lättare farkoster över. Därav har socknen fått sitt namn. Då Eds kyrka byggdes på slutet av 1100-talet, kom den att resas invid den led, som förband nuvarande Edssjön och Mälaren och som man färdades på både vinter- och sommartid.

Självtt var folket inte kapabelt att göra ett sådant kyrkbygge med mindre än att de fick ledning av kunniga män. Det är tänkbart, att det var munkar från det närbelägna Sigtuna, som då kom hit och hjälpte dem med byggenskapen.

Guds hus skulle byggas med ett material, som var beständigare än deras enkla timmerkojor och klenhus, och så reste man murarna med det i hembygden av naturen givna materialet – gråsten. Här är nu kyrkan putsad, men man kan möta många Upplands-kyrkor, där gråstenarna ligger nakna.

Under den första tiden var kyrkan öppen ända upp i nock. På den tiden hade man inte några uppvärmningsproblem. Folket fick helt enkelt

under vintern stå i den iskalla kyrkan på det jordfasta kyrkgolvet. Så berättas det också från forna tider om en präst i Trögs härad, att han var ”en god vinterpräst”. Det betydde tydligen, att han inte höll församlingen lika länge på vintern som på sommaren. Kyrkorna började uppvärmas först på 1870-80-talen. Då byggdes väldiga ugnar, som dock gav föga värme och som nu försvunnit undan för undan.

Fönsterna var från början bara små gluggar – detta av praktiska skäl. Man hade ofta inte råd, ty glas var en dyrbar vara på den tiden. Dessutom användes kyrkan som ett säkert skydd vid de så vanliga överfallen av sjörövare – såväl söderifrån som österifrån. Vi kan ännu bakom dörren till det nybyggda vapenhuset se de hål, i vilka man placerade den bom, som i krigstider höll kyrkans dåvarande enda ingång tillstängd.

Mot slutet av 1300-talet uppfördes valven i tegel med de vackra valvstrålarna i klöverbladsform. Detta skedde för att göra kyrkan mer estetiskt tilltalande.

Några sittplatser hade man helt naturligt inte. Det är en senare sak. Gudstjänsten hölls som man förstär på latin under den katolska tiden. Det var nog en förundrad hop, som lyssnade till det främmande tungomålet, men som ändå var gripna av andakt inför vad som skedde.

I slutet av 1400-talet blev Jacob Ulfsson ärkebiskop. Han var en renässansmänniska, som ivrade för kyrkornas prydnad. Genom hans försorg fick den bekante målaren Albert Pictor pryda många Upplandskyrkor med målningar, däribland även Eds kyrka. Dessa medeltida målningar framtog vid restaureringen 1918 och pryder nu kyrkans kor.

På 1600-talet tillkom kyrkbänkar. 1704 klagar man nämligen över att de är illa åtgångna, obekväma och dåliga att sitta i. Tydligen gjorde man då i ordning nya bänkar. Vid restaureringen 1918 gjordes de om och är nu något mer bekväma än förut.

År 1700-talet bröt en ny tid in – upplysningstiden.

Man fick en annan uppfattning och en annan uppskattning av de forna värdena. Då kom, kan man säga, de svåra åren för kyrkan.

En präst i en annan kyrka i Uppland – Morkarla – skrev så sent som 1832 om sin kyrka: ”De smala fönster, som förefanns såsom ett signum (tecken) på medeltidens mörker och vidskepelse upphöggos och lämnade plats för stora, ljusa fönster. De illa skurna belätena från medeltiden äro för länge sedan förstörda och de gruvliga freskomålningarna i kyrkans valv överkalkades som väl var 1788.”

Det är ett exempel på tidens anda. Eds kyrka gick samma öde till mötes. Här skedde det 1767. Allting överkalkades. Fönsterna högg upp med undantag av två. Av dessa har ett byggts om i gotisk stil och det andra murats igen.

Även det gamla vapenhuset revs. Det har nog församlingen ingen skuld till, ty t.o.m. Kungl. Maj:t föreskrev på den tiden, att vapenhusen skulle avlägsnas, såsom varande obehövlige. Man hade inga vapen att hänga upp där, och så var de dyra att underhålla. Så slapp man från den bördan.

Vid samma restaurering revs också den tidigare predikstolen bort, som satt på norra sidan och som på 1600-talet skänkts av Ebba de la Gardie, f. Brahe, som då bodde på Runsa och som även har skänkt det silverkrucifix, som nu pryder altaret. I dess ställe uppsattes den nuvarande predikstolen med altare, som skall vara ritat av ingen mindre än arkitekt Eric Rehn, som på 1700-talet gjorde inredningen på St. Väsby. Enligt riksantikvarieämbetet är predikstolen en förnämlig sak, som inte återfinns i form och utseende eller i konstnärligt värde i någon annan kyrka i Sverige.

I samband härmed fick man också herrskapsbänkar vid kyrkans sidor, där socknens folk hade sina olika platser. Därför är också bänkarna numrerade. Man var noga med placeringen.

En gammal nittioårig kvinna från Iljansboda i Stäket berättade, då jag kom hit år 1920, om hur hon på 1850-talet kom till kyrkan för att kyrktagas efter den tidens ordning. När hon kom var Stäketbänken fullsatt. Hon försökte komma in i Oxundabänken och sedan i någon av de

andra bänkarna, men de låstes för henne. Hon blev tvungen att sätta sig på läktaren bland pigor och drängar. Det var en skam, som den enkla torparhustrun aldrig kunde glömma.

År 1767 höjdes takresningen omkring tre meter, och man fick det nuvarande brutna taket. Man kan ännu se märkena efter de gamla takstolarna på tornväggen. Man satte också ny huva på tornet, som gör att kyrkan ser ut att vara från 1700-talet, då man kommer utifrån och ser den. I samband därmed revs det medeltida korvalvet och så förstördes målningarna där från 1485. Klockstapeln revs och klockorna uppsattes i tornet.

I detta skick förblev kyrkans inre till 1918. I yttre anseende skedde en förändring så till vida, att det spåntäckta yttertakets bekläddes med korrugerad plåt 1880.

År 1918 är ett nytt märkesår i kyrkans historia. Då genomgick den en omfattande restaurering under ledning av professor Sigurd Curman, senare riksantikvarie.

Under denna tog man fram de medeltida målningarna, som kalkats över på 1700-talet. Kyrkans kor smyckades med målningar av professor Olle Hjortzberg, som har sin säregna stil. De ansluter sig skickligt till de äldre målningarna. Detta var ett experiment, som man sedan inte har upprepat och som därför blivit ensamt i sitt slag i hela Sverige. Finns det gamla målningar, så söker man ta fram dem, medan de övriga väggytorna får vara som de är.

I samband med restaureringen kom också skulpturerna tillbaka. Triumfkrucifixet restaurerades och uppsattes på sin gamla plats. Det lär vara utfört av B. Notke – samme mästare som skapat S:t Göransgruppen i Storkyrkan. Längst fram i kyrkans kor finns en bild av S:t Olof, som stupade vid Stiklastad 1030 och sedan blev ett mycket dyrkat skyddshelgon. Här finns också en bild av S:t Anna, Marias moder. Dessa bilder är rätt medfarna, men de finns i alla fall kvar.

I samband med restaureringen fick också kyrkan en dopfont. Den förra hade tidigare försvunnit, men foten återfanns i klockargården. Till denna höogs då en ny överdel.

Även kan nämnas, att från 1500-talet har

bevarats ett altarbrun – ett tygstycke ungefär 1 m långt och 30 cm brett. Det har prytt altaret och är broderat med Olofsbilden samt med blad och rankor. Det har säkerligen utgått från Albert Pictors ateljé i Stockholm. Han var nämligen också pärlstickare, som det kallades.

Nu är det så skört, att det inte går att sätta upp det på nytt. Men tanken är, att vi skall låta förfärdiga en kopia av den, som skall sättas upp. Vi hoppas, att det skall kunna ske till nästa påsk. Är det någon som vill skänka ett bidrag för detta ändamål, så tas det tacksamt emot.

Det är ju så att kyrkan har sina särskilda liturgiska färger i skrudar och antependier, som symboliserar kyrkoåret och dess högtider. Nu är det endast det vita antependiet som saknas. Den bristen kommer nu att avhjälpas, då vi får detta altarbrun.

År 1937 infördes centralvärme i kyrkan och det fula plåttaket ersattes med spåntak, och 1944 utbyggdes orgeln till 13 stämmor.

Ett nytt tillskott fick kyrkan så sent som 1956, då det medeltida vapenhuset återuppfördes. Det gör nu tjänst som brudkammare och väntrum vid barndop och liknande tillfällen. Där får vi också plats för kyrkans textilier, som vi inte har plats för i sakristian.

Släktled efter släktled har en gång byggt vår kyrka, lagt och tagit bort i vad det gällt kyrkans prydnade. Vi kan ha olika meningar om detta, gilla det eller ogilla. Men bakom alltsammans ligger en kärlek till Herrens heliga tempel. ”Gud allena äran” var och skall vara mottot för allt som görs i Guds hus. Så talar denna byggnad – den äldsta i vår socken - om det som är evigt och oföränderligt, om det som fåkunnig människomakt ej kan förstöra – Guds budskap till oss.

Mer eller mindre kända

Ordspråk från Uppland

Det är änder, sa bonn, sköt kråkor (Roslagen)

Den klokaste går undan, sa bonn, steg ur vägen för lokomotivet.

Nu har di funnit opp en termomiter som mäter väder å annan uslihet, sa bonn om barometern.

Visserligen, visserligen, men det som är förmycket, så är det, sa gumman, fick se Uppsala för första gången.

Det gick så nått undan för undan, sa skepparn, hade supit upp vedlasten (Roslagen).

Skutan är ny men berget är gammalt, sa skepparn, seglade på grund (Roslagen).

Fattig är jag, men inte äter jag bara bröd, sa tiggarn.

Den sig förnedrar varder upphöjd, sa tjuven, skulle hängas.

Det var besynnerligt, sa han som ville låna pengar och inte fick.

Den här veckan börjar trevligt, sa han som skulle hängas om måndan.

Det vore gott om en vore gift och hade ungar som försörjde en, sa pigan.

Det var roligt likaväl, sa han som grät för att han fick korgen.

Kärleken drar, sa gubben, drog käringen i håret.

Det är värst för honom själv, sa gumman, då man beklagade hennes mans död.

Jag är lika glad om jag får stryk eller mat, bara jag får välja själv, sa pojken.

Det är jul bara en gång om året, sa gubben, bad gumman steka TVÅ strömmingar.

Små bitar är också bröd, sa fan, svalde skomakarn.

Det knallar och går, sa rospiggen, stötte på grund.

Jag ser inte land för bara alskog, sa sjömannen, stod på utkik.

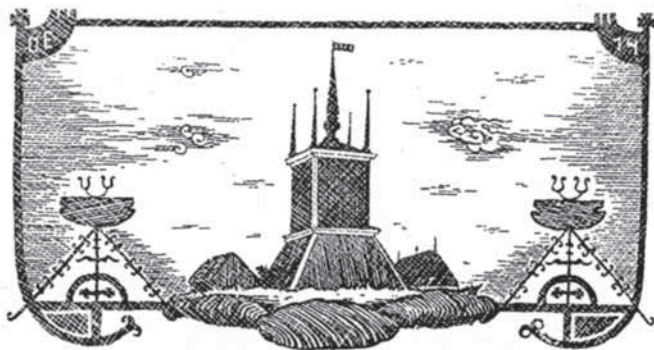
Framåt, sa generaln och vände.

Här kommer man att må, sa murarn, stod på huvudet i tjärtunnan.

Det känns liksom litet gråkallt, sa flickan, satt naken på isen.

Nog duger den till vardags, sa käringen om strömmingen.

Uppländska klockstaplar

När man närmar sig en kyrka på Upplands-slätten, är det i vanliga fall icke den i grönska in-bäddade kyrkan, som först tilldrager sig ens uppmärksamhet. På en höjd strax intill kyrkan står klockstapeln, och stapeln dominerar. Denna kombination, den låga, massiva gråstenskyrkan med sitt klocktorn av trä, ger ofta en mycket god arkitektonisk verkan. Den är dessutom något för vårt land särskilt karaktäristiskt, varför några korta meddelanden om klockstaplar kunna vara på sin plats.

Bruket att med ringklockor kalla till samling vid religiösa handlingar förekom redan under antiken, och troligen har detta bruk, liksom så många andra, omärkligt glidit över från antiken kristendomen. De äldsta ännu bevarade kyrkklockorna, vilka finnas på Irland, är smidda. De äro från 500-talet och ha till formen en viss likhet med koskällor. Det första skriftliga vittnesbördet om befintligheten av kyrkklockor läses hos Gregorius av Tours, vilken levde under 500-talets senare del. På Karl den stores tid voro gjutna kyrkklockor allmänt i bruk i den västerländska kyrkan.

När kristendomen infördes i Sverige, voro kyrkklockor vanliga i alla de närliggande kristna landens kyrkor, och klockorna torde därför ha blivit införda samtidigt med den nya religionen. I Ansgars biografi omtalas en kyrkklocka.

Klockornas upphängningsplats borde vara högt belägen, så att deras ljud, som förjagade de onda andarna, nådde ut över vidsträckt område. De hängdes därför i torn, som antingen voro sammanbyggda med kyrkan eller fristående.

Sådana av det senare slaget, kampaniler, finns i Italien från 500-talet. Men även andra slags upphängningsplatser funnos och finnas ännu. Så förekommer ofta på franska och engelska kyrkor, att klockorna hängas i ett litet torn eller under en huv, som rider över kyrkans gavelröste. Ett annat sätt var att hänga klockorna under en utbyggd huv på väggen, ett sätt som torde ha förekommit ofta även i Sverige. Hos de numera försvunna klövsadelkyrkorna i sydöstra Sverige ha de varit vanliga. Från Uppland äro märken efter en sådan anordning kända från Funbo kyrka.

Under den äldsta kristna tiden i Sverige torde klockorna ha varit upphängda i tornen eller på ytterväggarna under huvar av det nyss omtalade slaget. Möjligt är, att klockstaplar funnits vid en del tornlösa kyrkor redan då och att upphängning av klockor i staplar förekommit jämsides med de båda ovan nämnda sätten.

Till de äldsta kyrkorna i Uppland hör en grupp sådana med tornet beläget öster över koret. Dit höra bl.a. Husby-Erlinghundra, Norrsunda och Skånella kyrkor. Deras torn torde bland annat ha uppförts för att tjäna som klocktorn, även om deras huvudsakligaste ändamål har varit av rent estetiskt slag, att erhålla god arkitektonisk effekt. Deras karaktär av försvarstorn har ofta anförts och troligt är, att de mången gång tjänat även detta ändamål, ehuru detta knappast kan ha varit det väsentliga. Att de från början tjänat som klocktorn är obestridligt. Detta framgår bland annat av ännu bevarade ursprungliga klockstolar i Norrsunda kyrkas torn. Klockorna, som ha varit

ganska små, ha ringts nedifrån koret. Hålet, i vilket klocksträngen löpt, finnes ännu kvar i valvet.

Något senare under medeltiden, under 1200-talet, inträder en förändring. Samtidigt med att klockorna växa i storlek, hängas de, vare sig torn finnas eller ej, i fristående klockstaplar, översättningar i trä av de sydliga ländernas kampaniler. Också äro vid denna tid tornlösa kyrkor de vanligaste. Det är tiggarmunkarnas kyrkoideal, som är det tongivande. Även stora och praktfulla kyrkor byggas utan torn. Så t.ex. Strängnäs domkyrka och Riddarholmskyrkan i Stockholm m.fl. Det är från denna tid vi äga det äldsta meddelandet angående klockstaplar. Sådana omnämnas nämligen i Västgötalagen.

Då den nya smakrikningen slagit igenom, flyttas klockorna i de kyrkor, som ha torn, ned ur dessa och hängas i staplar. Så i alla de ovan uppräknade kyrkorna med östtorn. Troligt är väl, att detta oftast skett i samband med anskaffandet av nya större klockor och att man känt sig osäker om huruvida tornen tålt vid den större påkänningen. Ett annat skäl har nog ofta varit, att de nya klockorna icke gått igenom de gamla ljudgluggarna. Mot slutet av medeltiden torde denna förändring i de allra flesta fall ha varit genomförd. Under 1600-talet ha så gott som alla uppländska landskyrkor med torn klockorna hängande i stapel och detsamma är förhållandet i de sydligare landskapen.

En ny smakrikning gör sig gällande, delvis understödd av den under 1700-talet rådande snusföruftigheten i ekonomiska ting. Klockorna börja åter att vandra upp i de gamla tornen eller i nybyggda sådana. Församlingarna besluta, ”att stapeln får stå så länge den kan nyttjas; sedan skola klockorna flyttas till tornet.” Enligt C.F. Brockmans beskrivning över Östergötland från 1760-talet funnos vid början av 1700-talet i detta landskap 27 gamla stenkyrkor med torn, som tillika voro försedda med klockstaplar av trä, och detta ehuru kyrkornas torn voro ”ansenligt höga och starka.”

Vid 15 av dessa kyrkor flyttades under 1700-talet klockorna från stapeln upp i tornet, och Brockman angiver året för var och en, då detta skedde. Ett kraftigt understöd får detta mod genom ett kungligt brev från 1759, i vilket bl.a. anbefalles:

”At särskilte Klockstaplar af trä undvikas och besparas, och i det stället Klockorne, der det sig göra låter och utan Kyrkohwalfwens fara ske kan, flyttas uti stentorn, hwilka ej böra wara höge och spitsige, utan med medelmåttige hufwar.” Då församlingarna icke ansågo sig ha råd att bygga stentorn, sökte de ge kyrkorna samma utseende genom att flytta stapeln tätt intill kyrkans västgavel. Ej sällan byggdes stapeln helt tillsammans med stenkyrkan. Exempel härpå finns från olika delar av landet. Det ovan omtalade tornbyggandet med åtföljande rivning av de gamla klockstaplarna pågår ännu, och de under de sista årtiondena försvunna staplarna uppgå med säkerhet till hundratal.

Som ett exempel kan anföras, att 1822 hade samtliga ölandskyrkor, på ett par undantag när, stapel. Numera finnes ingen sådan på Öland. Likväl finnas ännu vid pass 450 bevarade staplar i landet. Många av dessa äro av relativt sent datum och ganska obetydliga. Andra däremot höra till det allra märkligaste och mest monumentala i vår träbyggnadskonst, vilka det är av den allra största vikt att få bevarade.

Av de ännu stående staplarna komma något mer än ett hundratal från Uppland. Talrikt förekomma de också i Västergötland, Småland, Södermanland och vissa delar av Norrland. I Skåne och Blekinge finnas ytterst få och på Gotland och Öland numera ingen enda stapel. Utom i Sverige förekomma de i Norge, Finland och Danmark samt i länderna söder och öster om Östersjön. Dessa staplar visa delvis lika konstruktionsformer som de svenska, delvis äro de helt olika. Så förekomma i Norge knuttimrade staplar vid en del av de gamla stavkyrkorna, och på Bornholm äro staplarna ofta byggda i skiftesverk. Ätminstone den sista byggnadsformen förekommer icke i svenska staplar.

Ursprungligen ha staplarna stått inne på kyrkogården på det vigda området, och ofta göra de det fortfarande, men under senare tider ha de vanligen byggts på någon höjd i närheten av kyrkan. Icke sällan ligga de i själva kyrkogårdsmuren, där de någon gång tjäna som porttorn. Så exempelvis i Grange i Ångermanland och i Skederid i Uppland. På det sista stället är klockstapeln en överbyggnad på

stigluckan.

De svenska staplarna äro av två med avseende på konstruktionen grundväsentligt olika slag, trätorn och klockbockar. Trätornets stomme utgöres av vertikala eller svagt lutande grova stolpar, vilka sinsemellan förbindas med horisontala bjälkar och strävas med kryss eller självvuxna knän. De stående stolparna rida antingen över syllen eller äro infogade mellan en omgivande knuttimring. Det senare är exempelvis förhållandet i Häverö stapel i Uppland. Denna grupp av staplar måste räknas till det mest originella bland svensk träbyggnadskonst. Vi se i den de sista avläggarna av de gamla stavkyrkorna, med vilka de ha såväl grundidé som en del mera ovanliga detaljkonstruktioner gemensamt.

Klockbocken består av två eller flera vertikalt stående stolpar, hjärtstolparna (jfr hjärtmur i stenhus), vilka strävas av sneda strävor, en konstruktion, som fullt motsvarar den hos klockbockarna i ett kyrktorn av sten. Därav namnet. Mellan hjärtstolparna hänga klockorna skyddade av en huv. Klockornas antal bestämmer huru många hjärtstockar, som erfordras. Utseendet av dessa staplar varierar betydligt, beroende därpå att en del äro öppna och spånklädda, andra inbrädade, varjämte huvarna under olika tider på olika platser haft olika form.

Trätornen förekomma nu mest i norra Sverige, i Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Jämtland, men de ha förr funnits i icke ringa

antal längre söder ut. Några finnas ännu bevarade, exempelvis den till Skansen flyttade Hellestadstapeln från Östergötland, hos vilken emellertid många drag från klockbocksgruppen upptagits, och Häverö stapel i Uppland.

Bland de norrländska staplarna av det första slaget är det särskilt två grupper, som tilldraga sig uppmärksamhet. Till den ena, som har kvadratisk eller rektangulär grundplan, vanligen med fyra stolpar i var och en av sidorna, höra bl.a. Hackås stapel i Jämtland samt Njutångers och Trönö staplar i Hälsingland. Särskilt äro de två sistnämnda med sina mycket ålderdomliga former märkliga. Den andra gruppen, till vilken höra staplar sådana som Håsjö och Älvros i Härjedalen, Undersvik i Hälsingland och Borgsjö i Medelpad, ha åttasidig plan och höga spetsiga spiror med barockformer. Flera av mästarerna till dessa staplar äro kända till namnet. Så exempelvis är Håsjö stapel uppförd 1778-79 av bonden Pål Persson Stugun, vilken uppfört fem andra klockstaplar.

Staplarna av klockbocksform förekomma över hela landet, dock sparsammare i Norrland. I södra och mellersta Sverige äro så gott som alla staplar av detta slag. De tyckas genom sin större ändamålsenlighet och billighet redan tidigt ha utträngt trätornen. I vissa trakter i Södermanland, Östergötland och Småland äro de oftast helt öppna, så att konstruktionen synes. Stolpar och strävor äro då vanligen klädda med tjärad spån. I andra trakter, däribland Uppland, äro staplarna som regel inbrädade med brädhöljet mer eller mindre anslutande till konstruktionen. Den öppna formen är den mera ursprungliga. Många nu inbrädade staplar ha stolpar och strävor spånklädda, vilket visar, att de förr varit öppna. Inbrädningen torde dels ha utförts av praktiska skäl, för att bättre skydda stapeln mot röta, dels bero på en smakförändring.

Efter denna översikt över huvudgrupperna och deras utbredning skall lämnas några uppgifter om de uppländska staplarna. Av trätornen förekomma ytterst få bevarade. Av dessa är särskilt Häverö stapel märklig. Dess bärande delar utgöras av 16 grova stående stockar, som hållas i upprätt ställning av en stolparnas nederdel omslutande knuttimring, som gjorts ytterligare stark genom stenfyllning innanför timringen. I klockväningen

stråvas stolparna medelst självvuxna knän, som sitta fyra mellan varje stolpar, så att de bilda runda ljudgluggar. Detta är en mycket ålderdomlig konstruktionsform, som förekommer i stavkyrkorna. Andra staplar, där en sådan konstruktion förekommer, äro Njutånger och Trönö. Stapeln är nu inbrädad, men den på stolparna kvarsittande spånklädnaden visar, att den förr varit öppen.

Bland staplarna av klockbocksgruppen utgöra de inbrädade det övervägande antalet inom landskapet. De öppna, som äro bevarade, äro ganska få. Som exempel kunna nämnas Bromma klockstapel och Nacka nu mot sitt fall lutande gamla stapel. Dessa två representeras i enklaste form två olika konstruktionssystem, som sedan återfinnas i de yngre inklädda staplarna inom landskapet. Båda äro byggda för två klockor. Nacka stapel är enklast. Den har tre hjärtstockar i en rad. Bromma däremot har sex sådana i två rader. Det är dessa två system, som med vissa modifikationer gå igenom i så gott som alla staplar inom landskapet.

Är konstruktionen enhetlig, äro de yttre formerna så mycket mera växlande. Barockformer äro vanligast, men också renässans- och nyantika former förekomma. Stundom markeras konstruktionen i de yttre formerna, t.ex. i Gamla Uppsala och Herkeberga, där de bjälkar, som sträva vinkelrätt mot klockornas svängningsriktning, lämnats oinklädda, under det åt staplarna för övrigt givits tornformer. I Täby, Edsbro och Järfälla äro även dessa strävor på olika sätt omslutna av brädbeklädnaden, men strävsystemet framträder tydligt trots den fullständiga inklädnaden. Stundom kan

exteriören trots asymmetrien i konstruktionen ge intryck av ett fullt symmetriskt byggt trätorn. Så är förhållandet med bl.a. Dalby stapel.

Den största omväxlingen visa huvarna. Det enkla sadeltaket är mycket vanligt och förekommer tillsammans med alla former på underredet. Gamla Uppsala, Järfälla, Herkeberga och Edsbro staplar visa olika användningar för denna form. Även mansardtak förekomma, så å Lunda stapel. Om 1500-tals-traditioner tala sådana spetsiga spiror som den å Dalby stapel. Synnerligen vanliga äro barockhuvarna med sina mer eller mindre djävt svängda former. Täby, Löts och Veckholms staplar visa olika prov på sådana. Även lanterninhuvarna från 1700-talet äro mycket vanliga.

Täckningsmaterialet på huvarna är spån eller bräder, och ofta äro hela staplarna spånklädda. Under de senaste årtiondena ha spånen i sorgligt många fall ersatts med plåt, vilken helt berövat staplarna deras karaktär.

Mästarna till staplarna äro i de flesta fall okända. Man kan emellertid i vissa trakter särskilja ganska stora grupper av staplar, vilka visa så stora likheter, att de måste tillskrivas samme mästare. En sådan grupp av mycket karaktäristiska upplandsstaplar finnes i Örsundsbrotrakten och omfattar bl.a. Giresta, Gryta och Fröslunda staplar. Vid det noggranna genomgående av kyrkornas arkiv, som utföres för det konsthistoriska inventeringsverket Sveriges kyrkor, torde en hel del namn på klockstapelmästare komma i dagen.

Martin Olsson

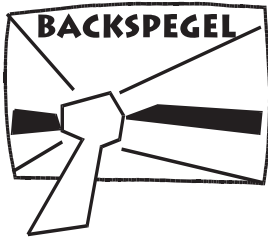
Utdrag ur SFF:s årsskrift 1915

(Illustrationerna ej medtagna)

Lördag-söndag 28-29 april

Tema: Vatten.

Samarrangemang med Friluftsförbundet och Naturskyddsföreningen. Ingår i kommunens miljödag. Detaljerat program meddelas i lokalpressen och på hemsidan.

Äkta folkungar från Runby

Ett drygt fyrtiotal historieintresserade personer hade samlats i ladugården den 20 november för att höra Mats Lejdeby berätta om "Äkta folkungar från Runby."

Mats Lejdeby ledde åhörarna på en tidsresa genom århundraden med start på tusentalet med väsbysonen Ragnvald och avslut på 1500-talet med Gustav Vasa.

Under resans gång berörde han många intressanta företeelser, t.ex. att "kyrkstenen", då den restes, stod på en dåtida central plats och inte avses som nu, att de viktigaste folkungafästena var Runby, Fårö och Sko, att Filip Finvidsson av Runbyätten blev befryndad genom gifte med Birger Persson,

Mats Lejdeby i ladugården

heliga Birgittas far, att Birger Persson ägde Runby och Skällnora vid Birgittas födelse men inte Finsta och att Birger Persson inte bara var Upplandslagens upphovsman utan kanske skrev Erikskrönikan och Frihetsbrevet också.

Mera lokalhistoria kan läsas i Mats Lejdebys bok "Kampen för bygdemakten", som givits ut i anledning av kommunens 60-årsjubileum.

Inga Lisa Gustafsson

Öppet hus andra advent

Blåsiget och kallt var det den andra söndagen i advent, då hembygdsföreningen hade öppet hus i hembygdsgården. Inomhus var det förstås varmare, som det ju brukar bli när människor samlas.

I köket skapade lussekatter och pepparkakor julstämning, glöggen stod på värmning och kaffepannan på lut. Benny Johans kapell spelade både folkligt och modernt och rönte som vanligt stor uppskattning.

Julloppisen hade tillfälligt flyttat in i Zamores stuga, där hugade spekulanter kunde tumma på tomtar och änglar, vända på ljusstakar, nypa i dukar och köpa ett och annat kort signerat Lennart Ericsson.

Inga Lisa Gustafsson

Benny Johans Kapell underhåller

Fyrtio år med gröt

En protokollsanteckning från 1971 berättar att tjugofem personer åt gröt i hembygdsgården på Menlösa barns dag den 28 december i god och trevlig stämning. Det var upprinnelsen till grötfesten, en tradition som fortfarande vidmakthålls och som följaktligen kunde räkna fyrtio år på nacken den 28 december 2011.

Ett femtiotal av hembygdsföreningens medlemmar hade samlats för att äta gröt vid 40-årsjubileet och till den goda och trevliga stämningen bidrog i högsta grad Bro Låtgille, som traditionsenligt stod för underhålningen. Lennart Carlsson, som introducerat låtgillet en gång, var tyvärr sjuk, men utnämndes i sin frånvaro till "Årets Ladugårdskarl," en titel som han gjort sig väl förtjänt av efter alla spelningar i ladugården.

Undertecknad höll ett kort välkomsttal, många medryckande melodier spelades, gröten, smörgåsarna och kaffet intogs med god aptit, allsången klingade, temperaturen steg. Avslutningsvis drogs vinsterna i gratislotteriet och det extralotteri, som anordnats med anledning av jubileet.

Ett hjärtligt tack till alla som tillverkat och/eller skänkt vinster till extralotteriet!

Inga Lisa Gustafsson

Sorgetåg genom Sollentuna och Ed vintrarna 1560, 1584 och 1594.

Den 17 december 1560 drog det mäktiga sorgetåget med Gustav Vasas och hans båda framlidna gemålens stoft den långa vägen från Stockholm till Uppsala domkyrka.

Om den lyx som förekom vid ett sådant sorgetåg ger beskrivningen av Gustav Vasas bår en antydan. Tidens främsta skulptörer, målare och pärlstickare hade format den till en stor himmelssäng med förgyllda pelare i hörnen, som bar upp en rikt smyckad svart sänghimmel.

Båren innehöll tre kistor i bredd. Kungens i mitten och hans två framlidna gemålens vid sidorna. På kistlocken låg figurer av vax av de kungliga i naturlig storlek, klädda i svarta sammetsdräkter med gulbroderier, gylentygsmössor och förgyllda silverkronor m.m. I händerna hade de spiror av förgyllt silver prydda med ädelstenar. Denna magnifika bår bars av fyra svarta hingstar med broderade svarta schabrak.

I följet gick 700 knektar, 200 ryttare, 600 sjungande djäknar. I spetsen gick biskopar och präster sorgklädda.

I följet fanns också kung Erik XIV och bakom

Gustav Vasa

honom hans bröder, änkedrottningen och Gustav Vasas döttrar.

Sist kom damer och herrar från hovet och 1 500 tyska ryttare.

Den 14 februari 1584 drog sorgetåget med Johan III:s avlidna gemål genom våra socknar. Om detta har Göran Strömbeck i sin bok "Herr Mårten i Borgby" på sid. 185-186 återgivet utdrag ur Karl IX ALMANACK, där Karl varje dag för en anteckning om resvägen och sin övernatting i Fresta prästgård. Ur den boken är följande stycke citerat:

"Den 14 februarie 1584 fick herr Jöns furstligt främmande i prästgården: den 34-årige hertig Karl av Södermanland, sedermera Kung Karl IX och hans 22-åriga gemål Maria av Pfaltz. Borgby var nämligen bestämt att bli deras första nattkvarter under det kungliga likföljets dröjande färd till Uppsala då drottning Katarina Jagellonica skulle begravas.

Om resan berättar hertig Karl dag för dag (i sin almanack):

Nyköping 4 januarie: - Fick min herr brors brev och begäran att jag skulle draga till salige drottningens begravning.

I Gripsholm sammanträffade han med hertiginnan som vistats där under Karls resor i hertigdömet. Där tillstötte också uppvaktningen.

6 februarie: - Kom meste parten av mina lantjunkare.

10 februarie: - Kom jag till Stockholm, och där var meste parten av adeln församlade.

14 februarie: - Drog kungen och jag och hans son samt menige ridderskapet från STOCKHOLM och följde salige drottningens likväg till sin lägerstad, till fots till Sancts Clarae gårde.

Där steg man till häst. Det rörde sig om en procession av furstligheter, riksråd, riddare och ståndsrepresentanter. Längre än till Sollentuna

Katarina Jagellonica

kyrka hann ej liket första dagen. Nu som tidigare vid Gustaf I:s sista färd tog de höga herrarna, de förnåma fruarna och det menige folket in i prästgårdar och bondstugor. - ”och drog jag till natten med min gemål och mitt följe till Borgby prästegård”, skriver i sin almanack hans furstliga nåde.

I Sigtunatrakten rastade liktåget andra gången.

15 februari: - Drog jag till Haga länsmsgård. Sen var det bara en dagsled, ty så berättar hertig Karl.

16 februari: - Blev drottningen begravnen i Uppsala domkyrka. Gud förlåne henne en glad uppståndelse. –

Så långt Görän Strömbecks utdrag ur hertig Karls almanack.

Den 30 januari 1594 drog det tredje sorgetåget genom våra bygder. Det var stoftet av Johan III som fördes till Uppsala. Processionen var lika imponerande som den efter Gustav Vasa, Johans fader.

Så här beskrivs den i boken ”Så var det då” av Carl Henrik Martling.

”Johan III:s stoft hade 1592 förts till Slottskyrkan och där hade kungen bisatts tillfälligt.

Nu vintern 1594 satte sig processionen i rörelse mot Uppsala där begravningen skulle bli den 1 februari. Först red ryttare i tio led följda av ljusbärande djäknar i 73 led och präster med ljus i 98 led. Efter dem kom professorer, biskopar och efter dem ärkebiskopen Angermanus. Det räckte inte. Det kom procession med trumpetare och pukor, riksmarskalken och höga militärer och adelsmän.

Kistan bars av 24 man.

Efter kistan red kung Sigismund och hertig Johan, hertig Karl och Erik XIV:s son. I en släde dragen av 6 vita hästar änkedrottningen Gunilla Bielke och drottning Anna av Polen (dotter till kung Johan).

Första dagen vilade man i Sollentuna. Kistan ställdes i Sollentuna kyrka där många övernattade. Kung Sigismund övernattade i Eds prästgård” .. Slut på citat från Henrik Martlings bok.

Det var inte den nuvarande prästgården som Sigismund övernattade i. Det äldsta bevarade syneprotokollet på prästgården är från 1659, vilket kan tyda på att Njursta blivit prästgård i början av 1600-talet.

Enligt Sven Odenrick, präst i Ed 1918-1960, låg prästgården tidigare i Törnby NV om kyrkan. Törnby omtalas under medeltiden som jord under Vadstena kloster, vilket kanske kan ge ett samband.

Nuvarande prästgård Njursta donerades i slutet av 1400-talet till domkyrkan i Uppsala av släkten Banér, sentida fränder till Filip Röde Finvidsson av Runby. Hur den blev prästgård är ej utforskat.

I Sollentuna kyrka är en minnestavla över Gustav Vasas kistas övernattning uppsatt. Dess text lyder: ”År 1560 den 17 december anlände till Sollentuna ett högtidligt och stort följe med kistorna av den döde konung Gustav Vasa och hans båda avlidna gemåler. Uppehåll gjordes här för natten. Tre biskopar och trettio präster vakade förutom djäknar, vakten och mycket folk. Följande dag fortsattes färden mot Uppsala.”

Det var inte bara isarna som utsattes för påfrestningar av dessa processioner. Även allmogen efter färdvägen kunde råka illa ut. Om

deras bekymmer ger G. Strömbeck i sin bok ovan på sid. 163 ett exempel. Det är ett brev från kung Sigismund till häradsrätten i Vallentuna 1594 via hustru Ingrid i Eggeby: ”Brevet till hustru Ingrid i Eggeby.

Stockholm den 5 juni 1594

- Sigismundus etc. skall du vetta Torkil Bertilsson att thenne brevviserska, hustru Ingrid i Eggeby i Hammarby socken haver varit här med ett vittnesbrev på häradsting utgivet och av dig samt Hans Bilefelt häradssdom havande förseglat, lydandes att för någre år sedan, då höglöblig i åminnelse Vår älskeliga fru Moders jordafärd

Johan III

hölls, är taget förbemälte brevviserska ifrå En Oxe för vilken hon härtill ingen betalning bekommit.

Vi befalle dig för den skulle härmed att ta av den fodernöt, som våre undersåtar i din befallning utgöra skole, låter henne bekomma en oxe igen. Därmed görandes det vår vilje är: - ”

På det bevarade brevet finns en senare påskrift: - ”Lyder om en oxe Haver i vederlag bekommi 5 daler i penningar. -”

Det är nog efter förhandling med häradsfogden som Ingrid tog pengar i stället för en ny oxe. Hela händelseförloppet visar att det gick att hävda sin

rätt i 1500-talets Sverige, även om det som i hustru Ingrids i Eggeby fall gick 10 år efter sorgetåget, innan oxen blivit ersatt.

Hur många orkade driva sina krav på ersättning så länge som hustru Ingrid, för mat och foder till hästar i de stora begravningsföljerna. Vi får räkna med att det var nästan lika många hästar som människor i dessa processioner.

Utom ovan citerad litteratur finns följande att läsa:

I Stockholms Dagblad 1898 skriver G. Erman om ”Forna och nuvarande vintervägar till Stockholm.”

Standardverket ”Uppland” har ett kapitel om ”Kommunikationer i Uppland”, där vintervägen Stockholm-Uppsala är beskriven.

Gustav Vasas begravning beskrivs på sid. 261-63 i Göte Göranssons bok ”Gustav Vasa och hans folk”, tryckt 1984.

I en krönika ”I Karl XIV:s tid” del I skriver Göran Strömbeck på sid. 57-66 och 129-131 om händelser längs vintervägen genom Ed. Likaså del II sid. 24-26. Händelserna bygger på häradsrättens protokoll.

Strömbecks böcker finns på biblioteket. Kan även läsas på Hembygdsgården.

Hugo Sabel , Allan Andersson

Ett återseende

Innan Europaväg 4 hade byggts utgjorde Stockholmsvägen den nord-sydliga huvudgenomfarten i vår kommun.

Intill vägskalet där Stockholmsvägen, Väsbyvägen och Almungevägen idag möts, låg Hammarby Apotek, tidigare Pickhus vägkrog, numer Picchus Café.

På östra sidan om Stockholmsvägen, mitt emot apoteket, låg Gulfs bensinstation, som drevs av familjen Lundbom, vilken även drev det ena av Väsby's två taxiföretag på den tiden.

Bensinstationen utgjordes av en liten oansenlig byggnad med ett par pumpar utanför denna. Den skilde sig från de stora stationsanläggningar, som med tiden skulle komma att växa upp utmed våra vägar. Man kan nog med fog påstå, att det här var fråga om en liten, strategiskt placerad bensinstation med stor och köptrogen kundkrets.

Sonen i familjen Lundbom, Rolf ”Roffe” Lundbom, jobbade i de båda företagen, dels som taxiförare och dels som säljare och serviceman i bensinstationen.

En sommardag år 1961 satt ”Roffe” Lundbom inne i bensinstationen i väntan på kunder. Genom fönstret såg han då, att där utanför stannade en buss, ur vilken strömmade ett antal unga män. Då ”Roffe” gick ut för att serva ekipaget, steg en av männen fram och sade: ”Tjänare, vi har fått något mystiskt trubbel med motorn på den här bussen. Den bara hackar och hostar och verkar klen. Vill de se efter vad det kan vara för något som orsakar detta? Du förstår vi är en orkester på väg till en dansspelning i södra Norrland i kväll, så vi får inte utebli därifrån.”

”Roffe” öppnade bussens motorhuv och kontrollerade flera detaljer i motorn. Han satte sig även i förarsätet, startade motorn och kunde därvid konstatera, att den hackade och hostade exakt så som mannen hade beskrivit. Han sade: ”Det här verkar säkert vara ett större motorfel som måste åtgärdas på någon verkstad på måndag morgon, när dom har öppnat igen. I dag är det nog tyvärr för sent för att få det hela avhjälpt, det är ju

lördag eftermiddag och verkstäderna har stängt för veckan.”

Mannen som presenterat sig som Putte Wickman såg förskräckt ut och sade: ”På något sätt måste vi ju ta oss vidare fram till folkparken som engagerat oss. Vet du om det finns något bussföretag här i närheten som kan åta sig att skjutsa upp oss hela gänget, så att vi kommer i tid till spelningen klockar 20.00 i kväll?”

”Nej tyvärr så har vi inget bussföretag här i Väsby utan endast taxi”, svarade ”Roffe”.

Orkestermedlemmarna stod nu samlade i en grupp och diskuterade med bekymrade miner hur man skulle kunna ta sig ur den uppkomna situationen för att komma vidare på den avbrutna resan.

Under tiden hade ”Roffe” Lundbom fått syn på en gammal skraltigt buss som kom långsamt tuffande från Stockholmshället. ”Roffe” klev ut i vägbanan och signalerade åt bussens förare att stanna fordonet. Föraren, en äldre man, fick stopp på bussen som tydligt var hemmahörande i Hudiksvallstrakten och nu på väg till hemorten.

”Roffe” lade fram de transportproblem som orkestern hade drabbats av. Han frågade om Hudiksvallsbussens förare ville hjälpa musikanterna att ta sig fram till den dansbana där de skulle spela på kvällen. Denna låg ju faktiskt utmed vägen till Hudiksvall.

Den tillfrågade svarade omgående ja på ”Roffes” fråga. Han satt ju ändå där mol allena i bussen, så det skulle nog gå bra och dessutom till en rimlig kostnad för orkestermedlemmarna.

”Kom nu grabbar och stuva in era pryglar, så får ni skjuts hela vägen, ända fram till folkparken ni ska spela i,” ropade ”Roffe”.

Efter denna positiva uppmaning drog kapellmästaren och hans mannar en gemensam lättnadens suck. De packade in alla sina instrument i fordonet, tackade ”Roffe” för den oväntat snabba räddningsinsatsen och så bar det iväg till den norrländska folkparken. Allt var frid och fröjd.

C:a 15 år senare satt "Roffe" Lundbom som vanligt i sin bensinstation vid vägskälet och väntade på kunder, då dörren plötsligt öppnades och ett välbekant anlete visade sig. Det var den numera världsberömda jazzklarinetisten Putte Wickman som ännu en gång steg in på stationen och artigt frågade: "Ursäkta mig, hur tar jag mig till Hammarby kyrka?"

"Roffe", som genast upptäckt vem den frågande mannen var, svarade: "Tjänare Putte, det var väl ett jäkla springande på dej, du var ju här för femton år se'n!"

Putte Wickman satte upp ett minst sagt förvånat anlete och tycktes helt förstummad av den något annorlunda välkomstrepliken som "Roffe" bestod honom. Han spärrade upp ögonen, stirrade på "Roffe" och utbrast med ett förvånat leende: Men va' fan, det är ju samma snubbe som hjälpte mig och bandet, då du fixade en extra buss, när vi skulle till Norrland och spela för en massa år se'n. Det var verkligen festligt att få träffa sig igen. Tack för senast förresten, du räddade både mej och bandet från en katastrof den gången. Det kunde ha inneburit ett kontraktsbrott om vi

inte hade kommit fram i tid till spelningen den gången. – Du förstår, i kväll ska jag medverka vid en konsert i Hammarby kyrka tillsammans med Svend Asmussen och Ivan Renliden. Vägen verkar vara annorlunda och omlagd se'n vi var här senast. Detta var anledningen till att jag stannade för att få hjälp med orienteringen."

Man växlade ytterligare några glada repliker, innan "Roffe" pekade ut färdriktningen mot kyrkan, där den låg intill Klockåsen vid Fysingens strand cirka en kilometer bort. - Innan de båda skildes åt, sade "Roffe": "Det var ju synd att jag måste jobba i kväll, när vi får så fint musikanframträdande i kyrkan. Annars hade jag nog kommit och raggat en friplåt till konserten av dej. Men med den här frekvensen så är du väl snart tillbaks igen om så där tio, femton år, så jag få väl ge mig till tåls och se fram emot att få avnjuta en då, om du vill lägga mitt önskemål på minnet."

"Det lovar jag bergis", sa' Putte, vinkade till avsked, startade motorn och for vidare till konserten i kyrkan.

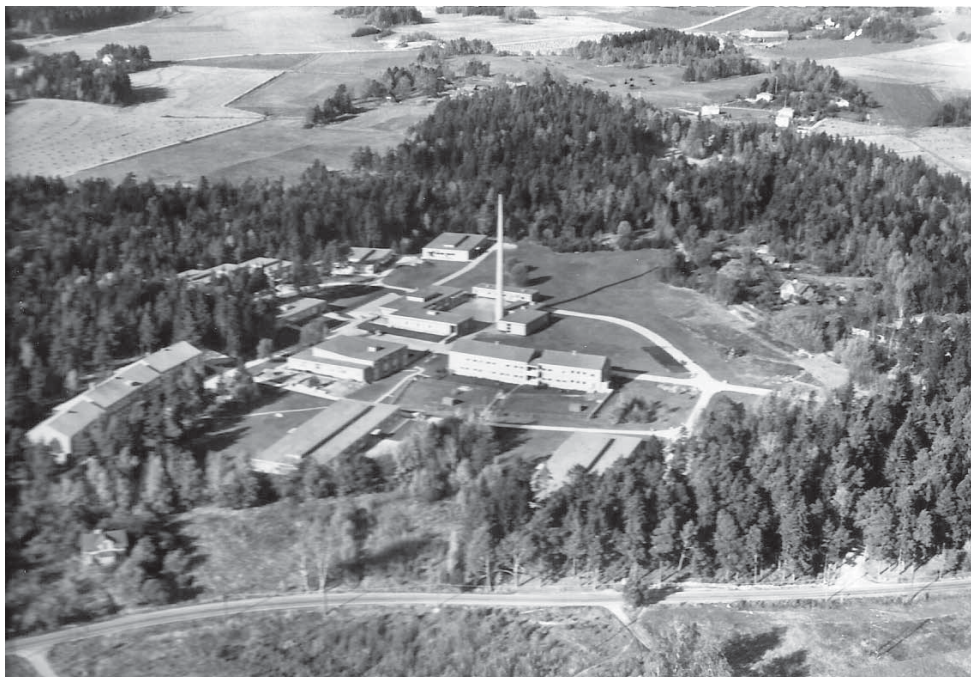
Lars Erik Jansson

Illustrerade ordspråk och talesätt

*Inga hetsigheter, sa krögarn,
slog näsan av hustrun.*

Fru Strömgrens gullvivor

På ett vykort taget 1958, en flygbild över Carlslunds vårdhem syns ett vanligt tvåvåningshus i förgrunden.

Jag blir påmind om en händelse från min barndom när jag ser på fotot.

I huset på fotot bodde fru Elin Strömgren och hennes vuxne son Johan.

Våren 1943 kom fru Strömgren över vägen, Vallentunavägen, till mitt föräldrahem med en liten knippa gullvivor i en ovanlig färg – mörkt sammetsröda.

Till mig gav hon en liten planta av gullviva med samma färg på blomman.

Den plantan skulle jag sätta på mitt eget lilla ”land”.

Idag finns mitt lilla ”land” fortfarande kvar och där blommar den lilla plantan med sina mörkt sammetsröda blommor fortfarande efter snart 70 år.

Gullvivan har också spridit sig och finns nu lite varstans på föräldratomten.

Fru Strömgren och hennes son är sedan länge borta men varje vår när gullvivorna blommar som allra vackrast är det henne jag minns.

Kjerstin Björkman

Bödelstaxa anno 1736.

Med tanke på den studiecirkel om Anckarström som snart tar sin början så har jag i min pappas kvarlåtenskap fått detta dokument som visar vad det kostade att bli avdagatagen på den tiden.

Här kommer priskuranten:

Halshuggning	5 daler
Särskilt för handens avhuggande	2 daler
Rådbråkande och halshuggande samt parkerande och steglande på tvenne eller flera pålar.15 daler	
Halshuggande och missdådaren brännande på bål	10 daler
Upphängande i galge	8 daler
Knipande med tång, var gång	2 daler
Brännande i pannan eller å rygg med stadens eller häradets vapen	2 daler

Dessutom ålåg det bödeln eller bödelsknekten att prygla dårarna i dårhuset.

För spöslitningen vid pålen anlätades i regel inte bödeln utan en bödelsknekt.

I Stockholm företogs ibland spöslitningen på Stortorget vid den sk Kopparmatte.

Helt gratis var det således inte att bli av med livet.

Om taxan var densamma vid Anckarströms avrättning vet jag inte.

Man kanske kan räkna med en viss index-uppräknig!

Kjerstin Björkman

Kopparmatte, bronsstaty på skampålen på Stortorget i Stockholm. Uppsatt 1649, nu i Stockholms rådhus.

Ungdomars samlingsplatser

Flera läsare med hågkomster av samlingsplatsen Runby Sten hörde av sig efter efterlysningen i förra numret av denna tidning.

De flesta pekade ut den stora stenen vid Zamores kulle som samlingsplatsen.

Här kommer nu några fler samlingsplatser som vi gärna vill att ni läsare berättar för oss om.

Det är kulturhistoria om något!

Nibble Tall, Bonnlunda, Solhagen, Kurres Café, Väsby Station, Taubermans affär (telefonkiosken i Bollstanäs).

Själv minns jag det tidiga 50-talet då samlingsplatserna för min del var två; Solhagen och SSU-kåken.

Solhagen samlade killar med stora och tunga motorcyklar och tjejer som ville åka med på bönpallen.

Målet var ofta en fika på Lillstugan vid Sörentorp.

SSU-kåken låg i skogspartiet på Tolanvägen.

Där repeterades revyer och hölls föreningsmöten.

Dans blev det varje kväll några av musikanterna hade sina instrument med sig.

Annars var det grammofon som gällde – 78-varvare.

Kjerstin Björkman

Runbystenen 55 år senare!

Här står jag - Björn ”Pieter” Peterson - bredvid den sten (nu delvis bortsprängd) där vi ungdomar träffades ljusa sommarkvällar. Många av oss hade mopeder som kanske gick lite fortare än dom skulle få göra. Dessutom var där även ”knuttar med spättor” som körde Husqvarnas Guld- och Silverpilar, Monark blåstinget men även en och annan BSA och Norton i den lite tyngre klassen.

Runbykiosken fanns också med tillhörande minigolfbana, mitt över vägen. Det här var en träffpunkt som vi ungdomar hade i mitten av 50-talet och ett antal år framåt.

*Björn Peterson
Foto: Ingegärd
Pettersson*

Minns du VÄSBY?

Solhagen

Axel Forsberg (1887-1978) byggde år 1936 Pensionat Solhagen längs gamla Stockholmsvägen och bedrev där café- och festvåningsrörelse tillsammans med sin hustru Selma. De hade även uthyrningsrum.

Sonen Gunnar fortsatte verksamheten till-

sammans med sin fru Ingrid fram till 1977. Många väsbybor har genom åren firat födelsedagar, bröllop och andra bemerkelsedagar på Solhagen och ett antal föreningar hade sina sammankomster och avslutningsfester där.

Gunilla Ahlberg

Gruppafotot är från taxiägare John Bengtssons 60-årsdag, firad på Solhagen.

Foto: Arne Lundin, Bilden utlånad av Gunnel Arvidsson.

Övriga foton i Gunilla Ahlbergs ägo.

På vägar till kunskap

1. En annorlunda skolskjuts

På Torsåkers gård påbörjades 1925 omfattande reparations- och nybyggnadsarbeten. De skulle pågå i två års tid. De var orsaken till att min far fick hyra stugan Gottorp, som låg nära sjön Fysingen mitt emot Holmens gård vid lasarettet. Vi flyttade dit från Rönninge söder om Stockholm på senhösten 1925 och jag flyttade även till en ny skola, Hammarby skola vid landsvägen nära Pickhus. Begreppet skolskjuts var inte uppfunnet då, även om vägen till skolan var över 3 km lång. Skolskjutsen kom c:a ett halvt sekel senare.

Den prestanda som det fåtal bilar hade, som rörde sig på dåtidens vägar, hade ingen likhet med nutidens. Det är orsaken till rubriken ovan.

Vi skolungar från Torsåker gick vägen genom allén uppför backen vid nuvarande ”crossbanan” och vidare till skolan. Det var i den uppførsbacken det bjöds skolskjuts enligt följande: vägen, en dålig grusväg, som vid regn och källossning blev lös och spårig, tvingade gårdens lastbil – tungt lastad med 50-liters mjölkflaskor – att växla ned farten till lägsta växel i backen vid ”crossbanan” på sin färd till Stockholm. Växlade den när den passerade oss var det chans till skolskjuts. På bilens bakaxel under flaket låg reservdäcket fastspänt. Det gav möjlighet för en snabb 12-åring att rusa ut bakom bilen, greppa tag i ett par krokar som satt på flakets undersida och svinga benen i hjulet under flaket och hängande på det sättet åka med till skolan. Bilen brukade stanna där och ta upp flera mjölkflaskor från en ”brygga”. Då gällde det att släppa taget, när bilen saktade farten och kvickt gömma sig i vägdiket, tills bilen kört vidare. Två grabbar kunde samtidigt få plats varje gång.

Det blev bara några skolskjutsar för ryktet om dem spred sig på gården och då blev det stopp. Tänk om bilen en dag inte stannat vid skolan, ”Burr”.

2. Vinterväg

När Fysingen på vintern frusit till så att isen bar, gick vi på den från Gottorp via Hammarby

kyrka till skolan, som låg vid landsvägen mitt för Hammarby Apotek (Pickhus). Det var en kortare väg än att följa vägen som gick förbi Torsåker.

I viken mellan kyrkan och ”Vita Holmen” (herrgården vid lasarettet) gick avloppsvattnet orenat ut från alla institutioner vid sjukhusområdet. Avloppsvattnets värme och fetthalt gjorde att en stor del av viken aldrig frös till. Vid blidväder växte den öppna ytan, vid fallande temperatur minskade den. Den nyisen var alltid mycket tunn. Men där fanns alltid en c:a 50-75 m stor, stinkande vak, där änder kunde övervintra. Hade det fallit ett tunt snötäcke var det svårt att se gränsen mellan fast is och nyfrusen. Ville man gå säkert, fick man hålla god marginal till det öppna vattnet.

En morgon med ett lätt snötäcke på isen hände följande på väg till skolan: vi var fyra-fem pojkar som gjorde sällskap. Vi gick i bredd och pratade och skojade, jag gick längst ut till höger i raden (närmast Vita Holmen). Marginalen till det öppna vattnet tyckte vi var god. Mitt för vaken brister isen under min högra pjäxa – den som var närmast öppet vatten - isen under den vänstra var ”kärnis” som höll. Jag fick tag i armen på närmaste kamraten och fick båda fötterna på fast is. Jag hade råkat komma mitt för skarven mellan fast is och den nyfrusna tunna ishinnan. När vi kom i land vid kyrkan, satte jag mig och tömde ut det stinkande vattnet ur pjäxan och vred ur sockorna. Sedan fortsatte vi till skolan.

I klassrummets värme började läraren märka en obehaglig lukt. Han fann dess upphov i min pjäxa. När jag berättade orsaken, fick jag gå in till lärarens lägenhet, där frun tvättade min fot, strumpor och min pjäxa rena. Sedan fick jag låna strumpa och sko och återvända till klassrummet, medan min egen fotbeklädnad torkade.

Jag hade änglavakt den morgonen, men i fortsättningen höll vi betydligt större marginal till vaken, när vi passerade där.

3. En sprängfylld skolväg

När mor inte hann med att gå till handelsboden, skrev hon en nota som jag och min något äldre bror

fick ta med oss till skolan och när den var slut, gå landsvägen till Lejholms affär och handla. Affären låg efter landsvägen (nuv. Charlottenborgsvägen) vid Klockåsen. Från affären hade under åren en gångstig – genväg – trampats över åsen förbi kyrkan längs dikesrenar och skogsbackar fram till ”Torsåkersvägen” mitt för Viks gård.

Vid tillfället jag tänker beskriva var det höst och skörden på åkrarna var bärgad. Militärförband hade övat längs vägarna och i skogsbackar. I affären hade min bror och jag fått våra varor packade i en s.k. sockerlåda. Det var en lång, smal låda av tunt virke, som affärerna fick bitsocker i från sockerbruken.

Vi gick genvägen över åsen och hjälptes åt att bära lådan med varorna. Så småningom kom vi fram till ”Torsåkersvägen”, där vi vilade i kanten av en liten skogsbacke. Då hittade vi ett magasin med fem patronhylsor. Träpluggarna var borta och hylsorna tomma, men tändhatten var oanvänd. Under höstens övningar hade väl en militär tappat magasinet där vi satt. Min bror som är tekniskt lagd, visste att en sådan hylsa kunde smälla, om man slog hårt på den. Vi skulle prova meddetsamma och ställde vår låda intill en sten, som stack upp ur marken. Stenen som hade en flat yta överst nådde halvvägs upp på lådans sida. Vi trodde att den skulle fastna i en bräda när vi ”sköt”. Min bror tar en tung sten och släpper den hastigt på patronhylsan. Experimentet lyckades över förväntan. Det small ordentligt. När vi tittade efter vart tändhatten tagit vägen, upptäckte vi till vår förvåning att den hade gått igenom lådans vägg och in i en påse med strösocker, som började läcka.

Vi tittade på varandra och förstod att detta skulle bli svårt att nöjaktigt förklara, när vi kom hem.

Det blev det också.

Hugo Sabel (1995)

Svar till jultävlingen

1. Jan Fridegård: Här är min hand (1942).

Denna roman ingår i serien om Lars Hård och skrevs när författaren vistades några sommarmånader på Lövsta gård.

2. Yngve Lyttkens: Hammarbymordet.

En spännande rekonstruktion av Väsby mest kända kriminalfall och en beskrivning av Väsbymiljöer på 1910-talet.

3. Inga-Lena Larsson: Vattenpass

Boken skildrar hur författarinnans far, Murar-Lasse, bygger huset Alphyddan av tegel från det nedlagda tegelbruket och beskriver nybyggarandan i sekelskiftets Hammarby.

4. Carl Jonas Love Almqvist: Det går an.

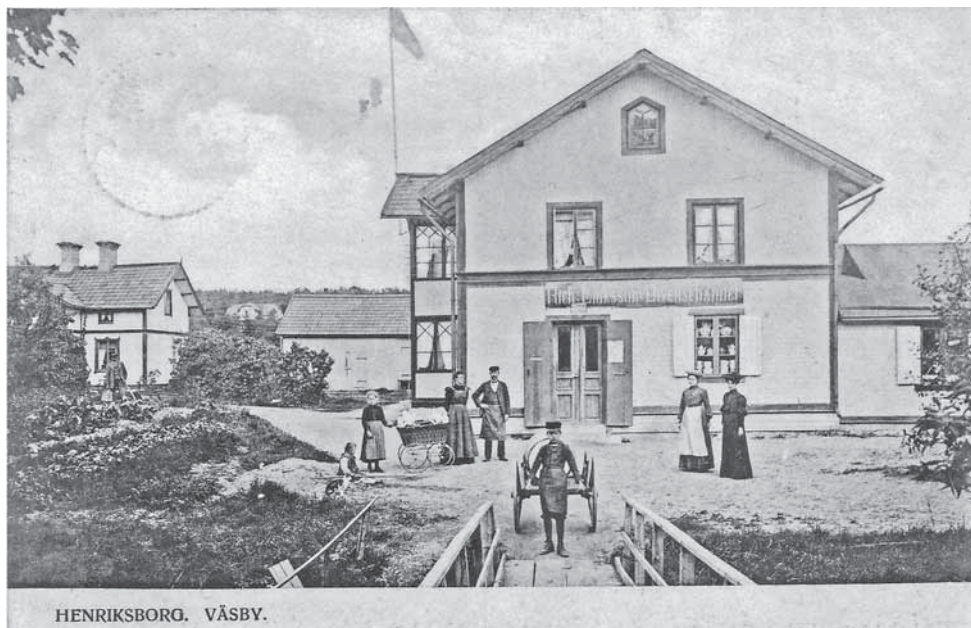
En historia om Sara och Albert som planerar att bo ihop utan att vara gifta, alltför moderna tankar för tidens smak. Almqvist är Upplands Väsby egen författare, uppväxt på Sättra och Antuna.

5. Ernst Brunner: Anckarström och kungamordet.

En bok om Jacob/Johan Anckarström, som blev Gustav III:s baneman och en av de mest ökända männen i svensk historia. Anckarström arrenderade Torsåkers gård en period och hans bror lade sedermera grunden till Löwenströmska lasarettet.

Tråkigt nog har inga rätta lösningar kommit in. Bättre lycka nästa gång!

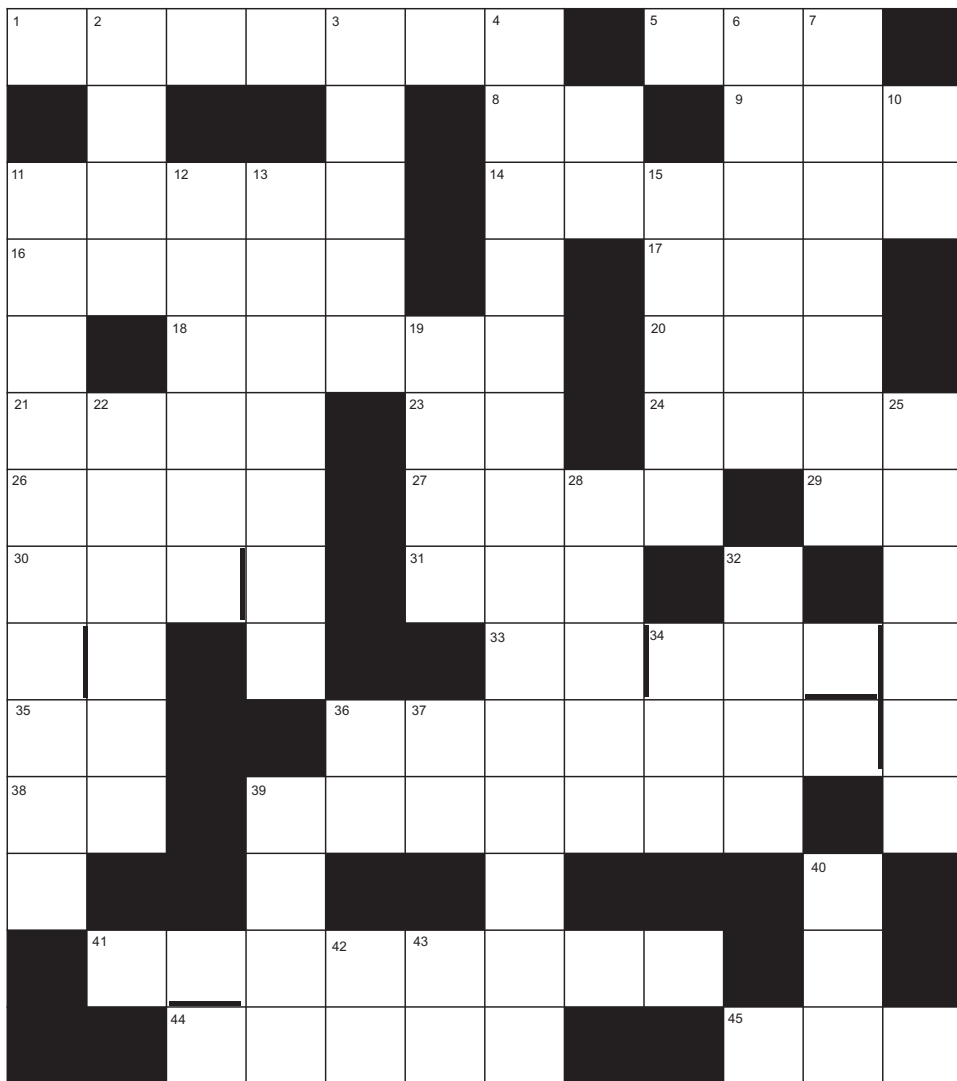
**Nedanstående bild är lånad från
fotoutställningen som finns i gången utanför
Café Astrid och Rubinen i Väsby centrum.
Gå och titta!**

Vykort över Richard Erikssons Diversehandel i Henriksborg. Huset byggdes något år efter att järnvägen kom till Väsby 1866.

Henriksborg är det äldsta privatbyggda hus som finns kvar idag från det äldsta samhällets tid. Bron framför gossen med kärran går över Väsbyån. Fotografiet är taget i början av år 1900.

Korsord-2012-1

Konstruktör: Lennart Hedlund. Lösningen insändes senast den 5 mars till: Hembygden, Box 40,

194 21 Upplands Väsby

Märk kuvertet ”KORSORD”

Lodrätt

2. Typ av vin
3. Gräsmånad
4. Den i Väsby är stor, och bedriver verksamhet i form av bl.a. föreläsningar, kursverksamhet o.a.
6. Sådan kanon finns
7. Nattvardsbröd
10. Tidigare bildtidning
11. Lockelse
12. Körsångare
13. Vittra
15. Tunt kaffe
19. Dalaort
22. Likartad
25. Nordpolsflygare
28. Råmaterial
32. Hotfullt väderstecken
34. ... Zedong
36. Uppslagsverk
37. Törstsläckare
39. Ska man hålla för tunga
40. Tidigare brevskola
43. Nobelium

Vågrätt

1. Sådan droghandel finns i Väsby
5. Återskall
8. Kraft
9. Påpekande
11. Nordens första ärkebiskop
14. Där finns en berömd runsten, U278
16. Dogm
17. Skönsjungare
18. Så hette en omtyckt Marabouchoklad
20. Låg kvinnoröst
21. Tillslag
23. Imperator
24. Bumling
26. Hålla före
27. Skräpuk
29. Kajka
30. Förkortad lista
31. Ceremoni
33. Alfa + Omega
34. Stomma
35. En av Jupiters månar
36. I värsta fall
38. Singel
39. Vad vore livet utan en sådan?
41. Går planen in för
44. Tidigare Stockholmsteater och grammofoonskivmärke
45. Ofta ihop med reson

Lösning till julkorsord -2011

Vinnare i Julkorsordet

Tore Ingman

Ulla-Britt Löfgren

Marianne von Malmberg

Hyr lokal med atmosfär.

Hembygdsföreningen erbjuder lokal i Nedre Runbys Ladugård till föreningar, konferenser, möten och även till minnesstunder.

Lokalen hyrs ut endast måndagar - fredagar.

Ladugården är en handikappvänlig lokal med plats för max 50 personer.

Tillgång till kök med utrustning för tillagning av enklare förtäring.

För bokning och mer information:

Ingegerd Peterson 08-590 347 76

Siv Rydén 08-590 333 46

Telefontid för uthyrningen endast vardagar 9.00-16.00

Upplands Väsby Hembygdsförening

BLI MEDLEM
Datum

Box 40 194 21 Upplands Väsby

.....

Person 1

Förnamn		Efternamn		Född år	
Adress					
Postnummer					Postadress
Telefon					Mobil
E-malladress					

Person 2 (samregistrerad)

Förnamn		Efternamn (om annat än ovanstående)		Född år
---------	--	-------------------------------------	--	---------

YRKESERFARENHET/ INTRESSEN

Främst sådant som du bedömer kan vara av intresse inom föreningens verksamhetsområden.	
--	--

Upplands Väsby Hembygdsförening
Box 40, 194 21 Upplands Väsby
Hembygdsgården: Hagvägen 2 / Pukslagargatan
Telefon 08-590 826 40
Plusgirokonto 29 81 91-8
Årsavgift 125:-

STYRELSE 2011-2012

Kjerstin Björkman, ordförande	Telefon 590 320 82
Klas Lundkvist, vice ordförande	590 936 81
Inger Nyström, kassör	590 820 93
Barbro Kvist, ledamot	590 917 21
Susanne Bergman, ledamot	590 858 84
Kurt Norlin, ledamot	590 338 38

ERSÄTTARE

Barbro Fredriksson	590 339 86
Bo Torpare	590 894 44
Gunilla André	590 338 34
Gun-Britt Welander	590 843 19
Roland Storm	590 763 64
Kjell Ehrnholm	590 343 62

MEDLEMSBLADET HEMBYGDEN

Inga Lisa Gustafsson	590 336 42
----------------------	------------

REVISORER ORDINARIE

Lars Eklund	ERSÄTTARE Eva Michal
Göran Sandberg	Anette Ehrnholm

Valberedning

Vanja Edwinson, Kerstin Kéry, Leif Welander
Sammankallande Vanja Edwinson tfn 590 344 66